

ԱՄՍՈՒԱՅ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆՔԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Տաճկաստանի անկիւններից մէկում-լեռնային Ալքանիայում տաճիկ կառավարութեան ընթացքից անբաւական Ալքանացիք ապստամբել են ղէնքով պահպանելու իրենց աւանդական սովորութիւնների անկախութիւնը: Թէ ինչպէս կվերաբերուի տաճիկ նոր կառավարութիւնը մասսայական ապստամբութեան, բնականաբար ունի իւր նշանակութիւնը: Պարզ է նոյնպէս, թէ Բնչու ալքանական հարցով և առհասարակ Տաճկաստանի ներկայ վիճակով հետաքրքրուող քաղաքագէտներն ու մասնագէտները առանձին ուշադրութեամբ են հետևում ալքանացիների վերջին ապստամբութեան: Տաճիկ ներկայ կառավարութեան և ալքանացիների ձգտումների մէջ եղած սկզբունքների տարբերութիւնը բաւական շոշափելի է, և այդ պատճառների վերացման գործը աւելի դժուար է, քան կարող է իրադործել մի ռազմական արշաւանք:

Русск. Вѣд. լրագիրը առաջ է բերում յայտնի արևելագէտ Ռէնէ Պինոնի Revue des Deux Mondes-ում տպագրած յօդուածից ալքանացիների հետևեալ բնորոշումը:

«Ալքանացիք Թերևս Եւրոպայի մի հատիկ ցեղն են ներկայացնում, որը անցնելով պատմութեան շրջանը, չի ենթարկուել փոփոխութեան: Նրանք հին պէլասգների սերունդ են, և ապրում էին իրենց լեռներում դեռևս այն ժամանակ, երբ դեռ պատմութիւն չկար: Նրանց նկարագրութիւնը, որ մենք գտնում ենք Հերոդոտոսի մօտ, չի կորցրել իւր նշանակութիւնը և այժմ. Աթլիլէսը իւր փայլուն և մասամբ պարծենկոտ քաջութեամբ իւր յամառ և վրէժխնդիր բնոյթով կարող է ներկայ ալքանացու նախապատկերը համարուել. Աղէքսանդր մեծը—նոյնպէս ալքանացի էր և այն «Մակեդոնական լեզուն», որով նա էր խօսում, երբ զայրանում էր ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ այժմեան ալքանական լեզուն. որը տարբերում է հին մակեդոնականից գլխաւորապէս տաճիկ, յոյն և զանազան սլաւոն լեզուներից վերցրած բառերով»:

Տաճկական տիրապետութիւնից յետոյ, ինչպէս յայտնի է, ալքանացիների մեծ մասը ընդունեց մահմեդականութիւն (1,115,000 իսկական Ալքանիայում բնակուող ալքանացիներից 790,000 դաւանում է մահմեդականութիւն, 240,000 ուղղափառ հաւատ, 85—կաթոլիկ):

Բայց նրանք Իսլամը ընդունել են միմիայն նրա համար, որպէս զի պահպանեն իրենց արտօնեալ վիճակը, իսկ ընդհանրապէս, մասսայում խիստ անտարբեր են ղէպի կրօնը:

«Ալքանացիք, ասում է Ռէնէ Պինոնը, իրենց պահում են իբրև հաւատացող մահմեդական, բայց նրանք բոլորովին ծանօթ-

չեն դուրանի հետ, Նրանց կրօնը տարօրինակ խառնուրդ է Իսլամի և քրիստոնէականութեան: Նրանք յարգում են ս. Նիկողայոսին և ս. Գէորգին, և երբ մօլլան անգոր է բշկել նրանց հիւանդ դաւակը, ալբանացին իւր զաւակը տանում է մօտակայ քրիստոնեայ քահանայի: Ալբանական ժողովրդի հասարակական կեանքի սկզբը տնայնայն է, սովորութիւնները այժմ մնում են նոյնը, ինչպիսին մենք գտնում ենք աստուածաշնչի Հոմերոսի ժամանակները լեռնական և խաշնարած ցեղերի մօտ. նրանք կազմակերպուած են ցեղերի և կլանների: Սոցիալական կազմակերպութեան հիմքը՝ ընտանիքն է, որի ընդարձակումը ստեղծում է կլան: Դատական, ատենաւր ընտանիքների գլուխներից կազմած ժողովն է. նրանց մօտ մինչև այժմ գոյութիւն ունի լէւիրատը: Արեան վրիժառութիւնը գործադրուած է ամենալայն չափով և այն աստիճան պարտաւորական է համարուած, որ Ալբանական կեանքի ուսումնասիրողները վկայութեամբ, տղամարդկանց 100 մահից 70-ից ոչ պակաս բռնադատիկ մահ է:

Մինչև Տաճկաստանի յեղափոխութիւնը ալբանացիք սուլթանների ամենահաւատարիմ պաշտպաններն էին, ինչու և սուլթանները հաշտուած էին այն հանգամանքի հետ, որ ալբանացիք ոչ մի պետական իշխանութիւն չէին ճանաչում: Այնուամենայնիւ սկզբում ալբանացիք միացան երիտասարդ թուրքերի հետ, երբ վերջինները բացարձակ կերպով սկսեցին գործել Մակեդոնիայում: Շահնշահի հաւատարիմ ծառաները և տաճիկ սահմանադրականները միատեսակ էին ոգևորուած ատելութեամբ դէպի Նուրպա-ցիք և Նուրպական սպաները, որոնք ուղարկուած էին Մակեդոնիայ, իրագործելու բարեփոխութիւնները: Ալբանացիք համոզուած էին, որ Շահնշահադրութիւնը՝ Տաճկաստանը կփրկի օտար երկրացիներից, իսկ այն հանգամանքի մասին, թէ նոր կազմը կարող է անբարեյաջող կերպով արտայայտուել իրենց արտօնութիւնների վրայ, չէին մտածում: Տաճիկ սահմանադրութիւնը յայտարարելու սկզբին, երբ երիտասարդ թուրքերը Մալոնիկում և Կ. Պօլսում արծարծում էին այն միտքը, թէ Տաճկաստանում այլևս չը պիտի լինի ոչ թուրք, ոչ բուլղարացի ոչ հայ և ոչ ալբանացի, մահմեդական կամ քրիստոնեայ, բայց պիտի լինին միմիայն հաւասար օտարման քաղաքացիք, հաւատարիմ Սուլթանին և սահմանադրութեան, ալբանական նացիոնալիստները Ալբանիայի պետական հաստատութիւններում ալբանական լեզուի մտցնելու, ալբանական դպրոցներ բանալու պահանջները դրին Մոնաստերում եղած համազումարին արաբական գրի մտցնելու դէմ և լաթինականի պահպանելու կողմնակիցն էին: Աւելի լուրջ շարժում սկսուեց Ալբանիայում, երբ Սուլթան Աբդուլ-Համիդը զահնկէց էր արած և կոնտր-յեղափոխութեան մասնակցող ալբանացիք մահուան պատժի էին ենթարկուած: Յուզումը սաստկացաւ, երբ 1909 թ. Սկիւթարիի նոր վալի Բէդրի փաշան ժողովեց ալբանական դեկավարներին և յայտարարեց նրանց, որ կառավարութիւնը որոշել է ժողովրդագիր կատարել:

Ալբանացիք և մանաւանդ մահմեդականները բողոքեցին, որով-

հետև ժողովրդագրութեան մէջ նրանք նոր հարցերի և ընդհանուր զինուորական ծառայութեան կասկածելի միջոցն էին նախատեսում: 1908 թ. հիւսիսային Ալբանիայից Մալոնիկ պատգամաւորութիւն էր եկել, որը ներկայացրեց հետեւեալ պահանջները՝ պահպանել ալբանական արաօնութիւնները, արգելել ոչ մասնագիտականներին և մասնաւոր սերբերին զէնք կրել, վերականգնել շարիաթի գործածութիւնը, բանալ պետական դպրոցներ ալբանական լեզուով դաստանդութեամբ և մասնագիտական կանանց դրութիւնը թողնել անփոփոխ: Տաճիկ կառավարութիւնը այն ժամանակ այդ պահանջներին պատասխանեց հիւս. Ալբանիա զօրք ուղարկելով Ջավիդ փաշայի հրամանատարութեամբ: Արշաւանքը խորտակեց շատ կուլ-եր (ամրոցի մի ձև), վոնդից ալբանացի ղեկավար Իսսու Բոլինացուն, Արդիւլ-Համիդի արբանեակին և սահմանադրութեան և սահմանադրութեան հակառակորդի, նոր հարկեր սահմանեց են: Այդ հալածանքները արգելք չեղան Դիբրում 1909 թ. յուլիսին եղած համագումարին նոր պահանջներ ղենլուն, որոնք Ալբանիայի ինքնավարութեան իրազօրծման էին վերաբերում:

Այսպիսով ալբանացիք անբաւական են տաճիկ նոր ոէթիմից գլխաւորապէս այն պատճառով, որ այդ ոէթիմը նրանց համար առաջ բերեց նախ նոր հարցեր և ընդհանուր զինուորական ծառայութիւն: Ամփոփելով իրիտասարդ թուրքերի վերաբերմունքը դէպի ալբանական շարժումը, Պինոնը դալիս է այն եզրակացութեան, թէ ալբանացոց դէմ *) եռանդուն ճնշող միջոցները բոլորովին անօգուտ կլինին. «Միմիայն տակտիկան, որը հիմնուած է համբերութեան վրայ, ասում է Պինոնը—կարող է լաւ արդիւնք տալ: Անհրաժեշտ է նախ նոր խճուղիներ և երկաթուղիներ անցկացնել Ալբանիայում:

Ալբանացին աղքատ է. «ալբանական ձեռով ճաշել» դարձուածքը Մակեդոնիայում կնշանակի կիսասոված ճաշել: Պէտք է ալբանացուն մի փոքր հարստացնել, պէտք է նրան աշխատանքի սովորեցնել: Ալբանացին կամ քոչում է և կամ անգործ մնում. պէտք է նրան իւր երկրում պահել, սովորեցնելով նրան օգտուել իւր անտառներից, դաշտերից, օգնելով վաճառել նրա արդիւնաբերութեան արդիւնքը: Ալբանացին տգէտ է, պէտք է նրան դպրոցներ տալ: Նախ քան որևէ բան պահանջել նրանից, պէտք է նրան շատ բան տալ: Լաւ կառավարուող Ալբանիան Ներսիսական Տաճկաստանի համար կարող է դառնալ թանկագին աղբիւր. մարդկանց, հարստութեան և եռանդի, իսկ վատ կառավարութեան շնորհիւ Ալբանիան կարող է մի ժայռ լինել, որից նոր Տաճկաստանը կարող է փշրուել:»

Բայց ալբանական դէպքերը քննելիս 'ի նկատի պիտի ունենալ և այն, որ ալբանական խնդիրը լուծելը կախում ունի ոչ միայն Տաճկաստանից և ներքին ոյժերի մաքառումից: Մեծ նշանակութիւն ունի և այն հանգամանքը, որ այնտեղ հանդիպում են Աւստրիայի և Իտալիայի շահերը: Աւստրիան ձգտում է դէպի Մակեդոնիա, իսկ Իտալիան դէպի ալբանական եզերքը. թէ ինչ կերպարանք կստանայ այդ երկու պետութիւնների մի կողմից և Տաճկաստանի միւս կողմից շահերի ընդհարումը, ներկայ հանգամանքներում գուշակել մի փոքր դժուար է:

*) Իսկ մենք կտանք, որ բաւը ցեղերի դէմ: Խմբ.